

alföld

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

GÖMÖRI GYÖRGY
KUKORELLY ENDRE
VERSEI

„MIZANTROP”
GARACZI LÁSZLÓ
DRÁMÁJA

„ELEINTE SZÉP VILÁG
VOLT...”

GYARMATHY LÍVIA
FILMRIPORTJA
EGY ÁVÓS
LEFIGYELŐVEL

„KORFORDULÓ”
JÓKAI ANNA
TANDORI DEZSŐ
VAS ISTVÁN ÍRÁSAI

GÖRÖMBEI ANDRÁS
VAJDA MIHÁLY ESSZÉI

NEGYVENEGYEDIK ÉVFOLYAM

1990/10

alföld

NEGYVENEGYEDIK ÉVFOLYAM — 1990. OKTÓBER

<i>Gömöri György</i> versei: Álom, 1986 márciusában, Hamubansült kogácska, Álom és valóság, Halotttetők	3
<i>Kukorelly Endre</i> versei: Keret és tükör, Klapancziák	5
<i>Garaczi László</i> : Mizantrop (Molieritás — dráma, 1. rész)	7
<i>Pardi Anna</i> verse: Antoine de Saint-Exupéry szerelmi aspektusai	18
<i>Háy János</i> verse: Milyen az arcod, cimborá?	19
<i>Sándor László</i> : Új Magyar Mária-Siralom (emlékezés)	23
„Eleinte szép világ volt...” (Egy ávós levélellenőr és lefigyelő emlékeiből — <i>Gyarmathy Livia</i> filmriportja <i>Tárnoki Sándorral</i>)	34

korforduló

<i>Vas István</i> : „Ahány igazi érték, annyi értékszempont”	48
<i>Jókai Anna</i> : Mi történt — mi történik?	52
<i>Tandori Dezső</i> : Hogy már magunkra ne legyintsünk a bajban	56

fórum

<i>Görömbei András</i> : Modell értékű nemzeti minőség (Németh László: Sorskérdések)	64
<i>Vajda Mihály</i> : Hatalom és autonómia (Konrád György: Az autonómia kísértése — Antipolitika)	73
<i>Kiss Endre</i> : A létező szocializmus fenomenológiája és teóriája (Vajda Mihály: Az orosz szocializmus Közép-Európában)	79

szemle

<i>Olasz Sándor</i> : Grendel Lajos: Szakítások	83
<i>Simon Zoltán</i> : Boros István: Patkánykölykök	87
<i>Borbély Szilárd</i> : Ferencz Győző: Omlásveszély	89
<i>Gál Sándor</i> : Az alapozó (Dobos Lászlónak a hatvanadik őszön)	92
<i>Márton László</i> : Mondolat (Röghözkötött bolyongás)	93

Képek

A borítón *Szilágyi Imre* metszetei, a belső illusztrációk *Szécsi Magda* rajzai.

Hatalom és autonómia

KONRÁD GYÖRGY: AZ AUTONÓMIA KÍSÉRTÉSE — ANTIPOLITIKA

Valahányszor Nyugaton járok, mindig megkérdezi valaki: És a Konrád *Antipolitiká*-ja? Tanácstalan vállrándítás a válaszom. Magam sem tudom pontosan, mit akarok vele mondani. Leginkább talán azt fejezi ki: rám nem gyakorolt semmiféle benyomást; talán még ingerült is leszek tőle, nem is értem, miért, de azt sem, hogy ti mit esztek rajta. Mit esznek hát, az *Antipolitiká*-n Nyugaton — mire 1985-ben megkapta rá az *Európai Esszédtj*-at, kiadták már New Yorkban, Frankfurtban, Londonban és Stockholmban —, s én miért vagyok tőle ingerült?

Ahogy most újraolvastam a könyvet, az a gyanúm támadt, hogy megvan a válasz, méghozzá mindkét kérdésre egyszerre. Így hangzik: Konrád sok vonatkozásban úgy látta a politika világát — persze mindez még az ántivilágban történt, az átkos emléküben, amikor még sem Konrád, sem bárki más nem tudtuk elképzelni, hogy a kommunisták uralma Kelet- és Közép-Európában egyszer végetér, pláne azt nem, hogy mi azt megérjük —, ahogy azt a nyugati újbaloldal, illetve, kritikai értelmiség, nem pedig ahogy a közép-európai ellenzék látta. Nem akarom persze azt állítani, hogy a közép-európai ellenzéknek lett volna valamifajta egységes látásmódja. Az NDK ellenzéke például, még a keresztyén is, szinte egységesen — bármilyen furcsa is —, 'marxista' maradt, találkoztam szlovák ellenzéki kommunistákkal stb., s még a magyar ellenzékiekéről sem állítható, hogy ne lett volna közöttük újbaloldali (nem szocialistáról beszélek, mert szocialista ellenzékiiség mindenütt volt, ha szocializmuson mondjuk modern szociáldemokráciát is értünk, amely a szociális piacgazdaság híve, de a kapitalizmus helyére szocializmust állítani nem akar): hogy mást ne mondjak, maga Konrád is a magyar demokratikus ellenzékhez tartozott. A többségre, nálunk legalábbis, mégis az volt jellemző, hogy elutasított mindenfajta újbaloldali jellegű beállítottságot. Magyarán: ha nem is vált teljesen kritikátlaná a kapitalistának nevezett nyugati világgal szemben, az itt honos, ahogy Konrád nevezte 'államszocializmus' helyén önszabályzó piacgazdaságon alapuló pluralista demokráciát, azaz modern kapitalizmust kívánt látni, nem pedig valami 'igazi' szocializmust. Ezzel aztán még sok minden más is összefügg. Teljesen esetlegesen sorolom fel azokat a Konrádnál előforduló gondolatokat, amelyek a nyugati kritikai értelmiségből (márpedig a nyugati humánértelmiség többsége kritikai) ezt a reakciót váltják ki: „Lám-lám, a szörnyűséges sztálinizmus azért nem minden kelet-európai értelmiséginek vette el az eszét. Van még, aki tisztában van vele, hogy a sztálinizmusnak *semmi köze* a szocializmushoz, a szocializmus nevében elkövetett gaztetek nem jogosítanak fel arra, hogy elfelejtsük, milyen embertelen társadalom is az a kapitalizmus. Van még, aki tudja, az emberiséget csak a szocializmus mentheti meg.” A közép- és kelet-európai értelmiséget ezzel szemben a következő, az egyén vérmérsékletétől függően dühösen sziszegve vagy fejcsóválással kísért halk iróniával elmondott mondatokra késztetik: „Hogy-hogy ennek semmi sem elég? Hogy-hogy nem képes felfogni: Annak az eszmének, amelynek nevében

ilyen szörnyűségeket lehet elkövetni, a történelem szemétdombján van a helye?”

Lássuk: Egy példa magának az alapkérdésnek a tipikusan újbaldali megfogalmazására: „Számunkra, közép-kelet-európaiak számára a legfőbb kérdés: kialakítható-e a *szociáldemokrata és az államszocialista modell között* (kiemelés tőlem — V. M.) térségünkön egy olyan autonóm szocialista modell, amelynek különösségét az adja, hogy nincsen tőkésosztályunk, s nem is vágyunk rá, hogy legyen, sokkal inkább igényeljük viszont a demokratikus önkormányzatot? Az igazi kérdés nem az, hogy a tőkések vagy a funkcionáriusok döntsenek-e a többségi dolgozó osztályról? Sokkal érdekesebb: tudja-e a többségi dolgozó osztály korlátozni állam és vállalatvezetés konzervatív túlhatalmát a maga érdekvédelmi-önigazgatási ellenhatalmának kiépítésével?” (20. o.) A valóságosan létező szocializmus helyére Konrád szerint a termelők szabad társulását kell állítani. „Rossz minden olyan vállalat, amely nem a termelők szabad társulása.” (37. o.) Nekünk nem a magántőkét, hanem az állami tervezést kell társadalmasítanunk.” (134. o.) Újbaldali modell, nem vitás. Ezek az idézetek persze az *Antipolitiká*-nál valamivel korábbi *Az autonómia kísértésé*-ből valók, kétségtelen, hogy az *Antipolitiká*-ban a harmadikutas jövőmodell keresése nem játszik meghatározó szerepet. De a beállítottság nem változott. A jövőmodell keresése helyett itt inkább egy olyan, a nemzetközi politikával kapcsolatos elgondolás játszik szerepet, amely a nyolcvanas években a nyugati kritikai értelmiség, a ‚hatvannyolcasok‘ újbaldalifélének megmaradt részénél is politikai érdeklődésük homlokterébe került. A szuperhatalmaknak a világban betöltött szerepéről van szó, arról, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok *egyformán* akadályát képezik egy emberi világ, egy félelemmentes világ létrejöttének, s e tekintetben *huszadrangú kérdés*, hogy melyikük ideológiája a hazugabb, s mondjuk *tizedrangú*, hogy melyikük társadalmi-politikai berendezkedése a szimpatikusabb. Nézzünk ismét egy találmányra kiragadott idézetet: „Mivel az amerikai elit még izolacionista volt a múlt század elején, amikor az orosz elit régen expanzionista volt, az amerikai elit a globális hatalom kísértését még érzelmesebben tudja a globális felelősség moráljaként megfogalmazni, mint az orosz. Globális felelőssége van a demokráciával szemben, esetleg Istennel szemben is. Isten és a demokrácia: ez Amerika marxizmus—leninizmusa.” (185. o.) Az újbaldal reménytelenül egyoldalú igazságait látom megfogalmazva. „Jalta terheit viseljük, amelyért az amerikai politika is felelős. Amerika itt tart Európában túszként háromszázötvenezer katonát, kötelezettséget vállalt Nyugat-Berlinért, hagyományos erőit egyre inkább jelképes rendeltetéssel állomásoztatja Nyugat-Európában, egyre forróbb talajon.” (171—172. o.) Nem akarok vitatkozni Konráddal, ahogy már régen leszoktam arról is, hogy nyugati újbaldalikkal vitatkozzam. Aki így látja a dolgokat, azt a legjobb esetben is csak arról tudom meggyőzni, hogy én másképpen látom azokat, de még ez is csak ritkán sikerül. Ez a dolog Konrádnál odáig megy, hogy Helsinkit is csupán Jalta folytatásának látja, s nem veszi észre milyen erjedést indított el a Birodalomban. És ismétlődnek mindazok az érvek, amelyek a világmegváltó forradalomban csalódott messianizmus utolsó mentsvárát képezik: egyik kutya, másik eb. Konrád maga persze soha nem hitt a világmegváltó forradalomban, talán még a megváltást sem tartotta feltétlenül szükségesnek. Ha mégis ugyanazokat a húrokat pengeti, mint a nyugati újbaldal, annak sejtésem szerint csak egyetlen oka lehet. A

keleti disszidensnek a nyugati disszidens az egyetlen közönsége Nyugaton. Beszél is erről a viszonyról: „A disszidensek, az autonóm értelmiségi politikai filozófiájuktól függetlenül, a világ minden országában hasonlítanak. Ha alkalmuk nyílik arra, hogy személyesen találkozzanak, szagról megismerik egymást. Úgy néznek egymásra, mint két disszidens.” (187. o.) Így igaz. Pontosabban: majdnem így igaz. A nyugati disszidens úgy néz a keleti disszidensre, mint disszidensre, s képtelen tudomásul venni, igen, hangsúlyozom, tudomásul venni is képtelen —, nem hiszi el —, hogy annak a keleti disszidensnek más a politikai filozófiája. S a keleti disszidens, akinek a nyugati establishment nem állja okvetetlenkedő-lázadó-szagát, észre sem veszi, s behódol a nyugati disszidenciának. A saját bőrömön is tapasztaltam néha. Így lesz Konrádnál a harmadik világ nyomora érv amellet, hogy kommunizmus és szabad világ vitája tán nem is olyan lényeges —, „Ideológiai ellentéteink nevetségesek éhezés és jóllakás különbségéhez képest. A jóllakottak pazarló viszálykodását eredendő ostobaságára meztelenítenünk erkölcsi kötelességünk — hogy mi is valami patetikusát mondjunk — az elégtelen táplálkozás miatt idő előtt elhalálozó százmilliókkal szemben.” (198. o.) —; így lesz a Szolzsenyicin-kritika halványan megrajzolt kérdőjelle Szolzsenyicin Oroszország-képe mellett — „nem próbálta megérteni a Nyugatot, s ezen belül Amerikát, s ez elülteti bennünk a kételyt, hogy nem tudta igazán megérteni a saját hazáját sem.” (202. o.) — Minek folytassam? A végeredmény azonban furcsa módon nem azonos a nyugati újbaldal állandó és erőltetett politikai elkötelezettségével. Konrád úgy néz a világra, ahogy a hatvanas években néztünk, de abból azt a következtetést vonja le, hogy a politika piszkos dolog. Így lesz antipolitikussá. Az antipolitika pontos definíciója így hangzik: „Az antipolitika olyan emberek politizálása, akik nem akarnak politikusok lenni, és nem vállalnak részt a hatalomból. Antipolitika: a politikai hatalommal szemben független instanciák létrejötte, ellenhatalom, amely nem tud, nem is akar hatalomra jutni. Megvan a hatalma már így is, már most is, erkölcsi-kulturális súlyánál fogva.” (352. o.) Végső soron persze ezzel is szembekerült a kelet- és közép-európai ellenzékiesség főáramával. Nem mintha az ellenzékiek maguk valamennyien politikai karrierre vágytak volna. Alapvető törekvésük azonban mégsem az volt, hogy a politikusok hatalmával szembeállítsák a maguk antipolitikus hatalmát. A kelet- és közép-európai értelmiségi ellenzék legalapvetőbb törekvése az volt, hogy a monolit totalitárius politikát demokratikus pluralista politika váltsa fel, s semmi sem volt idegenebb a számára, mint Konrád finnyáskodása a politikai elittel mint olyannal szemben.

Az *Antipolitika* nyugati sikereinek okára biztos, hogy rátaláltam. S mint fentebb már mondtam, az a gyanúm támadt, hogy ezzel egyszermind a másik kérdést, irritáltságom okára vonatkozót is megválaszoltam. Magyarán meggyanúsítottam magam azzal, hogy irritáltságom a „másként gondolkodásnak” szól, mármint annak, hogy Konrád másként gondolkodik, mint jómagam. Melyikünk képes rá, s ha van is olyan, aki képes, én képes vagyok-e rá, hogy tartalmától elvonatkoztatva ítéljen meg egy könyvet? Ez persze kérdés marad, ennek ellenére sem hiszem azonban, hogy ez lenne irritáltságom oka, vagy legalábbis, hogy ez lenne egyedüli oka. Márcsak azért sem, mert a könyvnek számos olyan gondolata van, amelyet jónak és érdekesnek tartok. És ezek többnyire ugyancsak nem mellékes kérdéseket érintenek. Egyetérték Konráddal

abban, ahogyan az orosz kultúrát megítéli, tetszik, ahogyan a Kádár-korszakot elemzi (ezek az elemzéseik már annak idején is sokféle gondolatsort indítottak el bennem) —, s ugyanakkor ezeket a szövegeket olvasva sem szűnik meg irritáltságom. Irritáltságom csak két esetben szűnik meg: ha Konrád mesél; itt-ott teszi, de sajnos nagyon kevésszer; vagy ha odahagyva antipolitikát, egzisztenciális kérdéseket boncolgat. (L. pl. *Ölni vagy nem ölni?*) Kétségtelen, hogy összefügg ez a könyv egész stílusával, amelyet másodsorra sem tudtam megkedvelni. Konrád nem elemez, Konrád prédikál. Már azzal is ki tud kergetni a világból, amikor a politikusoknak magyarázza, hogy mit kéne tenniük, de persze még sokkal idegesebb leszek, amikor azt tudom meg, mit kell nekem, a független értelmiséginek, a közép-európainak, a magyarnak tennem. „Győzelemre játszani. Minél kevesebbet áldozni a győzelemért vérből és szenvedésből, minél többet észből és munkából.” Ha ilyet hallok, kedvem szottyán eszem vesztve feláldozni magam a haza oltárán. S természetesen még irritálóbb, amikor nem nekem prédikál, hanem a nevemben beszél: „Természetes, hogy elvben nem helyesljük azt a tényt, hogy...” „Nem helyesljük azt sem, hogy...” Találomra lapoztam most bele a könyvbe. Mit tesz Isten, Konrád itt most éppen eltalálta, hogy mit nem helyeslek. Azt, hogy „...egy katonai szövetséghez tartozván akaratomon kívül belesodródhatunk egy nukleáris világháborúba.” Bízást állíthatom, hogy én ezt nemcsak elvben, gyakorlatban sem helyeslem. Mint ahogy azt sem, hogy „...intézményeink szabadkialakítását egy nagyhatalom megtiltja, tankokat küldve ránk, ha a magunk feje után megyünk.” (Mindez a 231. oldalon). De a fogalmazásmódot akkor sem kedvelem. (Hát még amikor megtudom, hogy nem vágyom rá, hogy legyen tőkésosztályunk. Vajon honnan tudja ezt Konrád?) Nem kedvelem, minden valószínűség szerint azért, mert elfogadhatatlan a számomra Konrádnak az a viszonya a világhoz, ami ebben a stílusban csupán csak kifejezésre jut. És ez az, ami irritál.

Nos: a könyv az értelmiségről szól, amely Konrád szerint — úgy tűnik — kétfajta. Egyik fajtája alkotja a politikai osztályt, ez az „állami ember”, a másik fajtája pedig az antipolitikus, az író értelmiségi, az „autonóm ember”. Az *autonómia* kísértése még egyértelműen ragaszkodni látszik a Szelényi Ivánnal közösen írott *Az értelmiség útja...* koncepciójához, ott még nem válik szét a kétfajta értelmiségi. Ott még egyértelmű, hogy az értelmiség a polgári társadalmat felváltó új társadalom, a közös könyv terminológiájával, integrációs modell uralkodó osztálya, amelyből két kisebb csoport válik ki: az egyik, az uralkodó rend, amely de facto kezében tartja a politikai hatalmat, a másik kis csoport viszont hagyja magát az autonómiától megkísérteni. Minthogy értelmiségiekből áll, ez a csoport is része az uralkodó osztálynak (privilegiumokkal rendelkezik), de privilegiumait nem hatalmának lehető legszélesebb körű kiterjesztésére, hanem az autonóm-kritikus magatartás kialakítására használja fel.

Nem akarok itt az *Értelmiség*-könyv körüli vitákba belebonyolódni, márcsak azért sem, mert amit az *Antipolitiká*-ról akarok mondani, annak semmi köze sincsen az értelmiségről mint uralkodó osztályról szóló elmélethez. Tekintsük az értelmiséget uralkodó osztálynak vagy sem, gondoljuk azt, hogy — miként Konrád az *Antipolitiká*-ban nevezi — a „politikai osztály” része az értelmiségi osztálynak, vagy azt, hogy ellenlábasa (ha az értelmiségi osztály most netán az autonóm író-értelmiségiéivel azonos), az állami ember és az autonóm ember az *Antipolitiká*-ban mereven szembe vannak állítva egymással. A félreértések

elkerülése végett: nekem is az a véleményem, hogy nem szabad a politikusi és az értelmiségi foglalkozást összekeverni. Mindenkinek el kell döntenie, hogy (legalábbis életének egy meghatározott szakaszában) értelmiségi-e avagy politikus, mert — úgy gondolom — értelmiségiként másképp *kell* megítélnünk a dolgokat, mint politikusként. Nem az a bajom tehát az *Antipolitiká*-val, hogy megkülönbözteti az állami embert, a politikai osztály tagját az autonómiára törekvő író-értelmiségitől; igenis legyen az író antipolitikus, azaz — én így értekezni szeretnék a dolgot, de úgy hiszem ez nem áll messze Konrád elképzeléseitől sem — próbálja meg a világot — ha ez lehetetlen is — ne a pillanat egzisztenciái, hanem valahogy *sub specie aeternitatis* megfigyelni és megítélni; ezzel szemben a politikus, amikor a pillanat egzisztenciáit szem előtt tartva meghozza a döntéseit — s neki így kell meghoznia a döntéseket, különben nem politikus —, akkor ne higgye, hogy ezek a döntések *sub specie aeternitatis* is a legjobbakkal lennének. Nem az elválasztás, nem is az éles szembeállítás a bajom, hanem a politikának mint olyanak, s quasi ennek folyamánként a politikusnak mint olyanak a teljesen negatív megítélése, méghozzá morális megítélése.

Lássuk: „A politikával szemben csődöt mond minden olyan megközelítés, amely eltér a politológia zsenijének, Machiavellinek a nézőpontjától, aki a hatalmat abból magyarázta, hogy akarja önmagát, hogy a fejedelem nemcsak megszerezni, de megtartani és növelni is akarja a hatalmát. Ez a funkciója, ha tetszik, ez a kötelessége. Csődöt mond minden történetfilozófia, amely a politikai hatalom talányát valami másból próbálja megfejteni, osztályok gazdasági érdekéből, biológiai ösztönökből vagy vallásos rajongásokból.” (243—244. o.) „(...) miért hinnénk, hogy a nagy, vérbeli politikusok valami másért, valami aljasabb vagy magasabb indítékből akarnák a hatalmat, mint önmagáért. Hogy szerelmesek a hatalomba: ez éppoly természetes, mint az, hogy a síbajnok szereti a hegyet és a havat.” (244. o.) Nem szeretnék sem Machiavelli értékelésébe, sem valamilyen, a hatalomról szóló értekezésbe belekeveredni. Abban egyet kell értenem Konrád Györggyel, hogy rossz politikus, pontosabban nem is politikus az, aki nem szereti a hatalmat. Csakhogy ebben nem különbözik olyan nagyon a síbajnoktól — és lényegében ez az, amit mondani szeretnék — és az autonóm értelmiségitől sem. Még ha Konrád szívt mondott volna! De síbajnokot mond. A síbajnok nem egyszerűen a hegyet és a havat szereti — szereti megmutatni másoknak a képességeit, szeret legyőzni másokat, szeret felülkerekedni. (Itt-ott Konrád is ezt az álláspontot képviseli: „Ha már úgy adódott, hogy ösztöneinkben hordjuk a versengés szenvedélyét, ha már a sportbajnokságok a legszenvedélyesebb látványosságaink, ha az emberiség nem mondhat le a mérkőzésről, a versenyről, a bajvívásról...”. 260. o.) Mondom: nem szeretnék itt értekezést írni a hatalomról, arról, hogy az európai kultúra szerkezetéből következően az ember „természettől fogva szereti a szabadságot és a mások feletti uralmat” (én itt Hobbes-szal szemben hangsúlyozom, hogy az európai emberről van szó, nem az ember antropológiai sajátosságáról), az individualitás — s az európai kultúra e köré szerveződik — meg akarja valósítani önmagát — „szereti a szabadságot” —, ehhez azonban igenis hatalomra van szüksége, arra, hogy megtehesse, amit akar, ebben őt senki ne korlátozza, ergo, ha szükséges, ő korlátozhasson másokat stb. Lehet ezt a kultúrát szeretni vagy nem szeretni, egyelőre — a hatalmat kiküszöbölő óhajtó szocialista utópia balsikerei után — mindenképpen az tűnik a legjobbnak, ha tudomásul vesszük ilyenek, s minthogy tudjuk, a másik is „hatalomra tör”, megpróbálunk egy olyan hatalmi hálót

kialakítani, amelyben a hatalmak egymást kölcsönösen korlátozván valamennyi mozgásteret mindenkinek engednek. Szükség van egy demokratikus politikai intézményrendszerre, s szükség van azokra, akik ezt, hogy úgy mondjam, működtetik: szükség van politikusokra. Lehet, hogy az megy politikusnak, aki másoknál jobban szereti a hatalmat, lehet, hogy az, aki a hatalom látványosabb formáit szereti, végezetül is mindegy. Egy bizonyos. A modern társadalom egyedeinek (vagy éppenséggel a modern társadalom értelmiségi egyedeinek) Konrád-féle felosztása olyanokra, akik hatalomra vágnak és olyanokra, akik az autonómia szerelmesei, teljes képtelenség. Konrád azt állítja, hogy „(...) a hatalmat patogén tényezőnek kell tekintenünk. Aki hatalomban szenved, az hajlamos az öntúlértékelés, az Ego mértéktelen expanziójának betegségében szenvedni.” Lehetséges. De akár igaz, akár mértéktelenül túlzó és így végső soron hamis ez az állítás, meggyőződésem, hogy nem csak a politikusokról szól, hanem az európai kultúráról általában is, szerintem, „uram bocsá’ még az író-értelmiségiekről is; s ha ezt Konrád nem is fogadja el, annyit ő maga is állít, hogy az antipolitikusnak is van hatalma. Emlékezzünk rá: „(...) nem tud, nem is akar hatalomra jutni. Megvan a hatalma már így is (...)”, s mindegy, hogy ez erkölcsi-kulturális súlyánál fogva van, míg a másiknak „csak” a választópolgárok bizalmánál fogva. A hatalom az hatalom. Igen: autonómiánk megvalósításához is jó adag hatalomra van szükség, ha ez a fajta hatalom más jellegű is, mint a politikus hatalma. Teljes képtelenség, ahogy Konrád a politikust megítéli: „Vigyázni kell a politikusokkal, mert abból a hajtóanyagból, amely Hitlerben őrjöngő és primitív brutalitással volt jelen, valamivel hígabb oldatban minden valamire való politikusban benne kell lennie, másképp nem választották volna ezt a mesterséget.” (245. o.) Konrád manicheus világvéleletében tehát a politika és a politikus magának a ROSSZ-nak a megtestesülése. Ennek megfelelően persze vannak olyanok is, akik meg a JÓ-t testesítik meg. Ezek, természetesen, az alkotó értelmiségiek. A „tehetségtulajdonosok” (354. o.). Persze ők sem nyughatnak, amíg meg nem kapják a magukét: „Amíg a kultúra piaca nem a tehetségtulajdonosok piaca, addig nincsen béke. Nem nyughatnak, amíg meg nem kapják a magukét, szellemi hatalmukat (*lám!*), a tehetség uralmát a munka és az eszmék piacán. Erről volt szó kezdettől fogva, évezredek óta, azóta tart, és sohasem fog véget érni az értelmiség físzabadulása.” (354. o.) Csakhogy nekik ez jár. „Mondhatnánk azt is, hogy az alkotó értelmiség a munkásosztály élcsapata. Minden bizonnyal több joggal mondhatnánk ezt róluk, akiknek nem a hatalom, hanem a tehetség jelöli ki helyét a társadalomban, mint a politikusokról, akik nem a tehetség, hanem a felülről kapott hatalom jogán helyezkednek parancsolóan és tiltóan fölének, akiknek nincsen hatalmuk (*lám!*). De inkább nem mondjuk ezt.” (357. o.)

A politikus hát a rossz és tehetségtelen ember, az író-értelmiségi ezzel szemben a jó és — főképpen — tehetséges, ha ezt így inkább nem is mondjuk. S minthogy ez a jó és tehetséges ember irtózik a hatalomtól, két dolog tűnik fontosnak: No. 1. Tűnjön el a politika a világból, hogy senki se helyezkedhessen parancsolóan és tiltóan fölének. No. 2. Talán azért, mert a hatalom eltűnésével nem tűnik el szükségképpen a tehetségtelenség is a világból, s ha „uralkodó szamarak” már nem is lesznek, lesznek talán még egyszerű szamarak, akiket valhogyan mégiscsak el kell igazgatni, az alkotó értelmiséginek prédikálnia kell.

Nem szeretem a könyvet. Irritál. S most találtam is jó okot magamnak, hogy ezt ne szégyelljem. „Öndicséret bűdös” — mondtuk gyerekkoromban, mikor még őszinte emberek voltunk. Nem lehetett volna másra hagyni az alkotó-író értelmiség apoteózisát? De ha a könyv világbeli sikerét látom, elbizonytalanodom. Hát ki az ördög dicsérjen bennünket, ha nem mi magunk? Hisz a többiek még írni sem tudnak! (*Codex Rt.*)

KISS ENDRE

A létező szocializmus fenomenológiája és teóriája

VAJDA MIHÁLY: AZ OROSZ SZOCIALIZMUS KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Vajda Mihály tanulmányainak gyűjteménye nemcsak terméke Közép-Európa viharos átalakulásának, de annak része is, olyan hulláma a tengernek, ami a szököárt leírni és értelmezni próbálja. Az OROSZ SZOCIALIZMUS KÖZÉP-EURÓPÁBAN megjelenése azonban a köteten túlmutató esemény is: Vajda Mihály visszatérését jelzi a magyar filozófia életbe. Filozófiai kérdésekről VEGTELENÜL sokat lehet vitatkozni, azon azonban nem, hogy Vajdának és társainak kiiktatása a filozófiai nyilvánosságból nemcsak az ő pályájukat törte meg (e sorok szerzője sokkal vidámabbnak képzelte a második nyilvánosságra kényszerült gondolkodók sorsát, mint amilyenek az erről megjelent nyilatkozatok azt bemutatják), de erőteljesen korlátozta a nyilvánosan működők szellemi és erkölcsi mozgásterét is. Vajda Mihály ma egyetemi tanár Debrecenben. Ez azt jelenti, hogy Debrecennek szüksége van Vajda Mihályra, de Vajda Mihálynak is szüksége van Debrecenre. Ha Vajda Mihály és Debrecen egymásra találásából a magyar filozófia új műhelye alakul ki, megmozdíthatja a magyar filozófia megmerevedett hadállásait.

Vajda Mihály filozófiai pozíciójának meghatározása a megelőző évtizedek történéseinek még oly alapos ismeretében sem könnyű. Gondolkodói gravitációjának fő csapása a neomarxizmus meghaladása, miközben az egyes tárgyakról alkotott posztneomarxista koncepciója nemegyszer magán viseli még a neomarxizmus módszerbeli vagy egyszerűen csak orientációbeli jegyeit. Minden irányba próbál kitorni a neomarxista világnép rendszeréből, attól eltérő új értéktételezéseit azonban még nem tudja új filozófiai alapokra építeni. Túl van a neomarxizmuson, mintegy a neomarxizmus ESZKÖZEIVEL és REFLEXEIVEL azonban szembe egy már a neomarxizmust MEGHALADOTT világnép talaján az új jelenségekkel, e kötetben szinte kizárólagosan a létező szocializmus problematikájával.

Lényegében mindenben egyetértünk Vajda Mihállyal, ami a létező szocializmus jelenségvilágának leírását illeti. Ezt — Vajda esetében különösen is indokolt módon —, szívesen neveznénk a létező szocializmus FENO-